

SCRIBÁK A PANNÓIAI KISVÁROSOKBAN

A most közzétett daruvári felirat¹ örvedetesen tisztázta a res publica Iasorum eddig kivételesnek látszó jogállását. Alföldy Géza ismertetéséhez e tekintetben nem szükséges további megjegyzéseket fűzni.² A *scriba* funkciójának említése azonban egy érdekes megfigyelésre ad alkalmat.³

A Municipium Iasorum már a második olyan városi rangú közösség Pannóniában, amelynek tisztviselői és vezetői közül csak a scribát ismerjük. A mindedig ismeretlen fekvésű, tehát nyilván jelentéktelen Municipium Faustinianumból is csak egy scriba ismert, Pontius Lupus, aki egyben Siscia augustalisa is volt.⁴ Épp ezért nem lehet pusztán véletlen az sem, hogy a felső-pannóniai Mursella és Mogentiana városokból alig ismerünk decuriót,⁵ ellenben scriba e két városból is ismert.⁶ Azért tarthatjuk ezt meglepőnek, mert a decuriók általában a város legvagyonosabb emberei voltak, akik vagyonuk alapján, ellenszolgáltatás nélkül, sőt költségvállalással viselték tisztségeiket, míg a scribák már a városi igazgatás apparátusának fizetett alkalmazottai közé tartoztak.⁷ Igaz, hogy fizetésük szerint az alkalmazottak legmagasabb kategóriáját alkották,⁸ sőt, funkciójukat néha *munus*-ként is vállalniuk kellett,⁹ mégsem tartoztak mint scribák a városi arisztokrácia sorába.

Pannóniában ellenben éppen az említett kisebb városokban többször előfordult, hogy a scriba egyben a városi arisztokrácia tagja is volt,¹⁰ vagy legalábbis a tehetősebb emberek közül került ki. A Municipium Iasorum scribája decurio, sőt quattuorvir volt,¹¹ a Municipium Faustinianum

scribája pedig egy jelentős város augustalisa. De a mursellai scriba sem lehetett szegény hivatalnok, ha családjának olyan sírépítményt emeltethetett, amelyben a nevét megőrző nagyméretű építési tábla elhelyezhető volt.¹² Nagyon valószínű, hogy e scribák feladatukat munusként látták el. Ugyanis, ha a decuriók alig állítottak feliratot, a város szegény lehetett, s nyilván nem tudta a scriba fizetését fedezni.

Mármost érdekes, hogy Pannónia nagyobb városaiból azok feliratos anyagának nagyságához mérten rendkívül kevés scriba ismert,¹³ s ezek sem látszanak különösen gazdagnak. Ugyanekkor a kisvárosokban mind vagyoniilag, mind a városban betöltött szerepük szempontjából vezető helyet foglaltak el. A scriba funkciója egy kisvárosban talán leginkább a régi falusi jegyzőéhez hasonlított. A tanácsülések jegyzőkönyvét vezette, és a tanács előadója volt,¹⁴ főleg azonban a városi pénzeket kezelte. Hivatalbalépésekor esküt is kellett tennie.¹⁵

Tekintve, hogy a Municipium Iasorumnak és a Municipium Faustinianumnak eddig egyetlen decurióját sem ismerjük, de ismerjük egy-egy scribáját, s hogy Mursellából a scriba mellett csak egyetlen decurio ismert, talán megkockáztathatnánk azt a feltevést, hogy a pannóniai kisvárosok egy részében a városi arisztokrácia sem vagyonát, sem a romanizmus fokát tekintve nem állt megfelelő magasan ahhoz, hogy nagyobb számban feliratot állított volna. Szerény vagyoni helyzetük következtében nagyobb áldozatkészséget sem mutathattak fel, s ez városuk külső megjelenésében, fogyatékos

¹ Technikai okokból a 2. számban (Szerk.).

² L. Alföldy Géza tanulmányát a kötet 2. számában. Köszönettel tartozom a szerzőnek, hogy kéziratát rendelkezésemre bocsájtotta.

³ A magam részéről a felirat datálásával kapcsolatban egy további lehetőséget is felvetnék. A scriba fiának cognomene (Laelianus) rendkívül ritka, mind Pannóniában, mind másutt. Lehetséges, hogy e cognoment a scriba Pontius Laelianus helytartósága idején adta újszülött fiának. Ebben az esetben a síroltár korát Laelianus helytartóságát (CIL XVI 96. 97. 178: 146–149 között) és a scriba életkorát figyelembe véve a 160-as évek közepére, esetleg már a nagy háború első éveire tehetjük.

⁴ CIL III 3974.

⁵ CIL III 4490. 10 993. 11 043. 15 166. 15 188.¹

⁶ CIL III 4267. 10 900.

⁷ A scribákról I. Liebenam, W., Städteverwaltung im römischen Kaiserreich (Leipzig 1900) 277—. Kornemann, E., PW-RE II A (1923) 856.

⁸ A lex Ursonensis LXII szerint a IIvir scribája 1200, az aedilisé 800 sestertiust kapott, míg a duumvir

következő legmagasabb fizetésű alkalmazottja csak 770-et, az aedilisé pedig mindössze 300-at. A scribák fizetése hasonlóan magas a diocletianusi ármaximáló rendeletben is.

⁹ Dig. L 4, 18, 17.

¹⁰ Másutt is, I. Kornemann, E., i. h.

¹¹ Valószínű, hogy mint IIIvir az aedilis vagy quaestor feladatait látta el, mint erre máshonnan több példát ismerünk: ILS 6316, 6460, 6498.

¹² A feliratos táblát a veszprémi múzeum őrzi, képét hozzáférhető helyen tudtommal még nem közzölték.

¹³ További pannóniai scribák Aquincumból (CIL III 14 344–14 346) és Carnuntumból (CIL III 11131) ismertek. Bizonytalan a savariai CIL III 4195 felirat értelmezése. Egyedül az aquincumi scriba, C. Iul. Ingenuus engedhette meg magának néhány kis oltár állítását. E scriba libertus volt (Nagy L., Bp. Tört. I. [Bp. 1942] 377.), a carnuntumi scriba neve alapján (Q. Gavius Zosimus) szintén.

¹⁴ ILS 140. 5918a.

¹⁵ Lex Ursonensis LXXI.

urbanitásában is alighanem megmutatkozott. A városi ügyek vitelére azonban kellett valaki, aki műveltsége és jogi ismeretei révén erre a feladatra a decurióknál alkalmasabb volt. Nem elhanyagolható szempont az sem, hogy már a legkorábbi időkben is felmerült kisvárosoknál annak a lehetősége, hogy nem lehet majd elegendő számú decuriót találni.¹⁶ Voltak tehát a birodalomban olyan városok, amelyek már életre hívásuk idején is olyan bajokkal küzdöttek, amelyek másutt általában csak később, mint válságtünetek jelentkeztek, mint pl. a decurionátusra alkalmas emberek hiánya. Nem lephet meg bennünket ezért az, hogy a Municipium Iasorum scribája egyben a város decuriója, sőt vezető magisztrátusainak egyike volt, vagy pedig, hogy a Municipium Faustinianum egy nagy város feltehetően gazdag augustalisát szerezte meg scribának.

A kisvárosi scribák vizsgálata tehát ahhoz a kérdéshöz vezet el bennünket, amelyet már Rostovtzeff is fejtegetett nagy összefüggéseiben:¹⁷ a Flaviusok és Hadrianus sorozatos városalapításainak igen gyakran nem volt meg a kellő előfeltételük, sem ami a romanizáció fokát, sem ami a helyi társadalom adottságait illeti. Pannóniában a flaviusi municipiumok között Andautonia, a hadrianusiak közül Mursella, a Municipium Iasorum és Mogentiana voltak azok, amelyek később sem mutatták semmi jelét annak, hogy a városi élet és a romanizáció számottevő centrumaivá váltak volna.

Valószínű, hogy a Flaviusokat és Hadrianust nagyarányú urbanizáló tevékenységükben az vezette, hogy a birodalom elmaradottabb vidékein

az antik értelemben vett városi élet kifejlődését annak minden politikai-gazdasági sajátosságával elősegítse, de ehhez a jogi keretek megteremtése nem volt elegendő. Az az ideológia, amely a birodalmat sok egyenlő rangú városállam konglomerátumának igyekezett feltüntetni,¹⁸ utópia maradt. Ha a feliratos emlékek mennyisége a municipális élet intenzitását és virágzását tükrözi,¹⁹ akkor a pannóniai városok, helyesebben városi rangú közösségek egy részéről elmondhatjuk, hogy azokban a municipális élet soha sem érte el az alapítóik által nekik szánt szintet.

Mindez nem jelenti azt, hogy e városokban hiányoztak volna a középületek, a fórum, a fürdők. Valószínű, hogy az alapító császárok az alapításkor maguk is hozzájárultak a városi mag kiépítéséhez. De ha a későbbiek folyamán nem volt a városban egy olyan vagyonos réteg, amely a közösség felvirágoztatását képes vagy hajlandó lett volna támogatni, akkor hiába hozták létre a császárok politikai okokból e városokat mint „áttekinthető politikai képleteket”²⁰ a sokféle belső berendezkedésű civitas peregrinák helyén, a tartományok életének teljes átformálását, teljes romanizálását ezen a módon nem érthették el. A birodalom „túlurbanizáltsága,” amiről Rostovtzeff írt,²¹ nem úgy értendő, ahogy pl. Tertullianus²² vagy Aelius Aristides²³ értették, hanem úgy, hogy az adott lehetőségekhez és körülményekhez képest több várost akartak létrehozni, mint amennyit sok vidék társadalmának fejlettsége indokolt volna.

Mócsy András

SCRIBAE IN DEN KLEINSTÄDTEN PANNONIENS

Auszug

Die Inschrift aus Daruvár (G. Alföldy, Arch. Ért. 1964, 2) ist nicht nur deshalb von Wichtigkeit, weil sie uns mit dem Municipium Iasorum bekanntgemacht hat. Das Municipium Iasorum ist bereits die zweite Stadt in Pannonien, wo nur *scribae* aber keine Dekurionen inschriftlich belegt sind. In beiden Städten waren diese *scribae* wohlhabende und angesehene Leute, denn der *scriba* des Municipium Iasorum zugleich Dekurio und der *scriba* des Municipium Faustinianum zugleich Augustale (in Siscia) war (CIL III 3974). Es gibt noch weitere Städte in Pannonien, wo die *scribae* anscheinend keine unbedeutenden Beamte, sondern reichere und relativ hochstehende Persönlichkeiten ihrer Gemeinden waren. Aus dem Municipium Mursella sind uns bloß ein *scriba* und ein Dekurio bekannt: der *scriba* (CIL III 4267) war reich genug, um ein großes Grabdenkmal für seine Familie errichten zu können. Auch der *scriba* von Mogentiana (CIL III 10 900) scheint um nicht ärmer als die Ratsherren der Stadt gewesen zu sein. Die Lage der *scribae* in diesen Kleinstädten Pannoniens unterscheidet sich stark von der der *scribae* in Aquincum und Carnun-

tum, denn die Schreiber dieser größeren Städte sind allem Anschein nach viel ärmer gewesen. Während uns aus den Kleinstädten Pannoniens augenblicklich vier *scribae* bekannt sind, sind aus den größeren Städten nur zwei (CIL III 11 131. 14 344) inschriftlich bezeugt. Das darf als Symptom betrachtet werden.

Es gab auch in Pannonien Städte, denen es an sozialen und kulturellen Voraussetzungen fehlte. Das Municipium Faustinianum, das Municipium Iasorum und manche andere »Städte« sind nie Zentren der Romanisation geworden. Ihre Dekurionen waren weder kulturell noch materiell imstande, das Munizipalleben aufblühen zu lassen, ja sie haben nicht einmal die Höhe erreicht, sich auf Inschriften zu verewigen. Auch der Leitung der städtischen Angelegenheiten waren sie nicht gewachsen, und so brauchte die Gemeinde einen *scriba*, der, höher qualifiziert als die *scribae* der größeren Städte die kommunalen Probleme zu überblicken und zu meistern vermochte.

A. Mócsy

¹⁶ Lex Malacitana LI. LXVI.

¹⁷ Pl. Gesellschaft und Wirtschaft im Römischen Kaiserreich I (Leipzig 1930) 178.

¹⁸ Acta Ant. Hung. 10 (1962) 379—.

¹⁹ Vö. Mócsy, A., Die Namengebung auf den Inschriften der Spätantike c. fejezet *Alföldy, G.*, Gesellschaft und Bevölkerung der röm. Provinz Dalmatien c. munkájában (Budapest, sajtó alatt).

²⁰ *Vittinghoff, F.*, Zur Verfassung der spätantiken Stadt. Vorträge und Forschungen IV. Studien zu den Anfängen des europäischen Städtewesens. (Lindens-Konstanz 1958) 14.

²¹ *Rostovtzeff, M.*, i. m. II 62.

²² de anima 30. de pallio II 7.

²³ Rom. 93.